

PÆDAGOGIK OG EKSISTENS

OM PÆDAGOGISK ARBEJDE MED PSYKISK SYGE

FINN HEDEGAARD NIELSEN (RED)

Billeso & Baltzer

Udgivet på www.ebog.dk og er omfattet af lov om ophavsret.
Uanset evt. aftale med Copy-Dan er det ikke tilladt at kopiere
eller indscanne siden til undervisningsbrug eller erhvervsmæssig brug.

PÆDAGOGIK OG EKSISTENS

Om pædagogisk arbejde med psykisk syge

Redigeret af
Finn Hedegaard Nielsen

Pædagogik og eksistens
Ompædagogisk arbejde med psykisk syge
© Billesø & Baltzer, Værløse 2006
Redaktør: Finn Hedegaard Nielsen
Omslag: Frank Eriksen
1. udgave, 1. oplag
ISBN 87-7842-184-5
Tryk: Interpress

Billesø & Baltzer Forlagene
Kirke Værløsevej 26 A, 3500 Værløse
E-mail: billesoe@forlagene.dk
Internet: www.billesoe.dk

Forsidebillede: Laila Catharina Clausen: "Nybro", 1998, olie på træ, 155 x 190

Alle rettigheder forbeholdes.
Mekanisk, fotografisk eller anden
gengivelse af denne bog
eller dele deraf uden forlagets
skriftlige samtykke er forbudt
ifølge gældende dansk lov
om ophavsret.

Kopiering fra denne bog må kun
finde sted på institutioner, der har
indgået aftale med Copy-Dan og
kun inden for de i aftalen nævnte
rammer.

Indholdsfortegnelse

Forord	5
Indledning	9
Kapitel 1 Finn Hedegaard Nielsen: Pædagogisk arbejde med psykisk syge	14
Kapitel 2 Karsten Jensen Møller: Relationsarbejde med låste døre	34
Kapitel 3 Steen Kruse: Når naturvidenskaben ikke slår til	52
Kapitel 4 Jan Jaap Rothuizen: Forstå det eller ej – en socialpædagogisk tilgang til socialt arbejde med borgere med en psykisk sygdom	73
Kapitel 5 Ole Røge: Fontæne Huset – et anderledes tilbud indenfor socialpsykiatrien	91
Kapitel 6 Esper Sørensen: Fortællingerne i sproget og sproget i fortællingerne	106
Kapitel 7 Torben Østergaard Christensen: Humanisme og neurovidenskab i det pædagogiske arbejde med de svære psykiske lidelser	131

Kapitel 8	
Vivian W. Dalgas & Peter Sporleder:	
At bruge sig selv som menneske	
- præsten og psykologen	147
Kapitel 9	
Iben Munkgaard Davids:	
Den psykisk syge som medmenneske	157
Om forfatterne	170

Forord

Af Finn Hedegaard Nielsen

Mine personlige bevæggrunde til at interessere mig for psykiatrien bunder først og fremmest i mit arbejde som socialpædagog, om end jeg ikke på noget tidspunkt har arbejdet indenfor psykiatrien. Min primære, praktiske erfaring er fra døgninstitutioner for anbragte børn og unge, og jeg blev tidligt optaget af de mere bagvedliggende, menneskelige og eksistentielle problemstillinger, ikke mindst hos forældrene. Dét, som især har optaget mig, er hvordan menneskers liv former sig, hvad det betyder for os og hvilke muligheder og grundvilkår, der er os beskåret.

Sideløbende med mit arbejde som pædagog læste jeg idéhistorie og især eksistensfilosofi, erkendelsesteori og pædagogik optog mig, hvilket gav nogle anderledes perspektiver på pædagogisk arbejde og en interesse for den menneskelige eksistens.

Da jeg bliver ansat som seminarielærer i 1998, får jeg bl.a. til opgave at undervise på et tema – og fordybelsesmodul, som hedder “Pædagogens arbejde indenfor psykiatrien”, og jeg vælger fra starten, at mit særlige fokus skal være det eksistentielle, det vil sige hvad betyder det for et menneske at være psykisk syg, på hvilken måde går det ud over eller vanskeliggør dette at være menneske. Der ud over blev det hurtigt min ambition, at udarbejde en forståelsesramme for, hvad det overhovedet vil sige at arbejde pædagogisk med psykisk syge og ikke mindst, at tænke og begrunde pædagogisk arbejde ud fra pædagogiske kategorier og rationale.

Som en del af min research indenfor området, læser jeg en del psykiatrisk faglitteratur, både klinisk og socialpsykiatrisk, og jeg læser en hel del rapporter, evalueringer, målsætninger, værdigrundlag osv., fra en lang række socialpsykiatriske institutioner og fra hospitalspsykiatrien.

Derudover har jeg haft mulighed for at arbejde med forskningstillknyttede udviklingsprojekter, hvilket har gjort, at jeg i to perioder har haft en del tid afsat til at arbejde koncentreret, både med at undersøge og udforske feltet og med at udvikle den før nævnte forståelsesramme.

Jeg har gennem tiden haft mange forskellige former for samarbejde med psykiatriske institutioner, botilbud og hospitalsafdelinger og som en del af dette også med de forskellige faggrupper, først og fremmest pædagoger, sygeplejersker, ergo – og fysioterapeuter o.a.

Det, der er fælles for disse faggrupper og professioner er, at de udover deres kernefaglighed, har en endog betydelig rolle og opgave af pædagogisk karakter, det vil sige socialt og pædagogisk arbejde, hvor fokus er på udvikling, omsorg, relationer og generelt på at hjælpe, støtte og vejlede, således at beboeren kan leve et anstændigt liv.

På trods af at de forskellige faggrupper – i praksis – har en pædagogisk tilgang til og forståelse af beboerne, er dette ikke eksplicit formuleret, og det synes som om, at der generelt indenfor psykiatrien hersker en grundlæggende tvivl eller usikkerhed om, hvad pædagogisk arbejde er, og hvordan pædagogik kan forstås og beskrives. Selv blandt pædagoger og i deres funktionsbeskrivelser, er det særligt pædagogiske temmelig vagt formuleret, og ofte forholder det sig sådan, at det meget kompetente arbejde, pædagogerne udfører indenfor psykiatrien, beskrives og italesættes med andre faggruppers termer. Om det skyldes usikkerhed på at formulere sig omkring pædagogisk arbejde, eller om pædagogikken så at sige kommer til kort indenfor et medicinsk – og naturvidenskabeligt paradigme, skal jeg ikke kunne sige.

Min erfaring er under alle omstændigheder, at pædagogisk arbejde *praktiseres* indenfor psykiatrien og det af en række forskellige faggrupper, og samtidig har jeg erfaret, at der er en stor interesse for pædagogiske tilgange, forståelser, metoder etc.

De forskellige bidrag i denne antologi har alle det pædagogiske som udgangspunkt og som deres særlige fokus, idet jeg har ønsket at få repræsentanter med forskellige faglige baggrunde, til at formulere sig om hvori det pædagogiske i deres arbejde består, hvordan de tænker om det og ikke mindst, hvordan det praktiseres.

Den første del af antologiens titel, “Pædagogik og eksistens”, har jeg

valgt for at skærpe opmærksomheden på, at det drejer sig om pædagogik i forhold til menneskets liv og eksistens, ikke om pædagogik i forhold til psykiske sygdomme. Som jeg kommer ind på i første kapitel, er det min opfattelse, at pædagogik i denne sammenhæng, ikke drejer sig om sygdomsbehandling, men om personlig og social støtte til mennesker med psykisk sygdom.

Et menneske som er psykisk syg, bliver i en hospitals – eller institutionel sammenhæng, primært betragtet og mødt som syg, hvorfor fokus i alt overvejende grad vil være på sygdommen og den primære dagsorden vil dreje sig om det behandlingsmæssige, det vil sige sygdoms- og symptombehandling.

Pædagogik og pædagogisk arbejde er båret af pædagogiske, filosofiske og etiske forståelser af mennesket og af den menneskelige eksistens, det vil sige på det alment menneskelige. Med dette udgangspunkt er fokus på, hvad det vil sige at være menneske, at være til, hvordan mestre tilværelsen både med hensyn til hverdagslivet og på et mere eksistentielt plan etc.

Andel del af bogens titel, “om pædagogisk arbejde med psykisk syge”, er valgt, fordi jeg ønsker en konkret og praksisnær beskrivelse, analyse og refleksion af det pædagogiske arbejde. Hovedvægten i bogen generelt og i de enkelte kapitler er det mellemmenneskelige aspekt, det relationelle, det vil sige mødet mellem beboer og medarbejder. Hvilken betydning har mødet, relationen, kontakten og hvad kan man bruge kontakt og samvær til (i sig selv), og hvad kan man opnå eller udrette, alene ved at være tilgængelig som fagperson og medmenneske?

Bogens forfattere har forskellige uddannelsesmæssige baggrunde og erfaringer, men det til fælles at de er optaget af at arbejde med mennesker og af psykiatrien som arbejdsområde, og samtidig har de hver især en stor viden og væsentlige ideer til inspiration for andre medarbejdere indenfor psykiatrien.

Dog er det værd at bemærke, at bogens kapitler adskiller sig derved, at de første seks kapitler i “rendyrket form” handler om pædagogik og om pædagogisk arbejde med psykisk syge. Denne “pædagogiske afdeling” rundes af, med et kapitel af cand.psych. Torben Østergaard Christensen, som kritisk forholder sig til og diskuterer det forhold, at man i en pædagogisk kontekst, tager udgangspunkt i humanistisk ideologi og menneskesyn.

Bogens sidste to artikler, er skrevet af to præster og en psykolog

og de er karakteriseret ved en kristen tilgang til medmennesket. Der er ikke tale om forkyndelse, derimod er der så at sige tale om to beretninger fra en faggruppe, præster, som i kraft af deres erhverv, også møder mennesker med psykisk sygdom. Begge artikler giver et indblik i præstens og kirkens rolle i socialt arbejde og er samtidig en mulighed for, at andre professioner kan se, at præster er en faggruppe, som med fordel kan medtænkes i det tværfaglige samarbejde. Den ene af de to artikler, forfattet af sognepræst Peter Sporleder og psykolog Vivian W. Dalgas, er et eksempel på et sådant tværfagligt samarbejde.

Når jeg har valgt antologien som form, er det for at formidle og illustrere den dynamik, der ligger i at arbejde tværfagligt. Jeg har gennem årene udviklet mange kontakter og haft forskellige opgaver og roller i mit samarbejde med forskellige faggrupper indenfor psykiatrien, og især har det været berigende og lærerigt, at indgå i tværfaglige sammenhænge.

Det er mit mål og mit håb med denne antologi, at kunne viderebringe disse erfaringer. Både til inspiration for medarbejdere indenfor psykiatrien, men også ud fra den klare overbevisning, at der er brug for en styrkelse af pædagogiske og almen menneskelige værdier og forståelser af arbejdet med psykisk syge – mennesker, der er psykisk syge, bør og har ret til først af alt, at blive set og mødt som mennesker.

Denne antologi rummer mange forslag og ideer til, hvordan dette kan tænkes og praktiseres.

Indledning

I bogens første kapitel fremlægger *Finn Hedegaard Nielsen* en forståelsesramme for pædagogisk arbejde med psykisk syge. Tesen og udgangspunktet er, at pædagogisk arbejde ikke drejer sig om behandling af psykisk sygdom, men om hvordan medarbejdere indenfor psykiatrien, med udgangspunkt i pædagogiske forståelser og arbejdsmetoder, kan hjælpe, støtte og vejlede mennesker med psykisk sygdom, således at de bliver bedre til at leve et værdigt og anstændigt liv.

Den vinkel der anlægges, tager udgangspunkt i en almenmenneskelig forståelse af mennesket og af den menneskelige eksistens og tilværelse. Denne tilgang er afgørende i en pædagogisk sammenhæng, idet psykiatrien og behandlingen af psykiske sygdomme, først og fremmest drejer sig om diagnosticering og behandling, hvor fokus selv sagt er, og skal være, sygdomsbehandling.

Pædagogikken derimod, er forankret i forestillinger og ideer om det gode liv, det vil sige etikken, samt forestillinger og ideer om menneskets liv og eksistens, det vil sige eksistens – og livsfilosofi.

Pædagogisk arbejde og en pædagogisk forståelse af mennesker med psykisk sygdom, må derfor insistere på at fastholde almenmenneskelige perspektiver på mennesket og tilværelsen og først og fremmest møde mennesket, ikke patienten.

Samtidig gør Finn Hedegaard Nielsen opmærksom på, at mennesker med psykisk sygdom, har krav på at blive mødt og behandlet som medborgere, også i en institutionel sammenhæng – hvilket måske er den største udfordring for professionelle.

Karsten Jensen Møller diskuterer det tilsyneladende dilemma, det er, at skulle etablere en relation til patienter på en retspsykiatrisk afdeling, oven i købet en relation baseret på tillid, samtidig med at patienterne bogstavelig talt, er låst inde.

“Relationsarbejde med låste døre” har han derfor valgt at kalde sit bidrag og ved en bevidst og målrettet fastholden på det relationelle og en anerkende tilgang til patienterne, viser og fortæller Karsten Jensen Møller, hvordan dette dilemma kan håndteres på en professionel og værdig måde.

Relationens og pædagogikkens paradigme kalder han dette vilkår, som han diskuterer og samtidig forholder han sig til begrebet magt og det magtspil der meget nemt kan komme til at styre relationerne mellem medarbejdere og patienter. At det i praksis kan lade sig gøre at reducere dette magtspil og derved skabe en relation og vinde patienternes tillid, er der eksempler på i dette kapitel.

Anerkendende relationer er også det centrale i *Steen Kruses* bidrag, som starter med at skitsere det faktum, at psykiatrien først og fremmest er et naturvidenskabeligt paradigme, hvor mennesket iagttages gennem en positivistisk optik.

Det er nødvendigt, mener Steen Kruse, at føre en dialektisk relationsforståelse ind i psykiatrien, navnlig hvis målet og formålet er at arbejde pædagogisk, via relationer. Det menneskelige og det følelsesmæssige, siger han, lader sig ikke forklare ud fra en traditionel naturvidenskabelig forståelse, som tilmed kan siges at arbejde med et reduktionistisk menneskesyn.

I dette kapitel introducerer Steen Kruse derfor den systemiske tænkning, som han betragter som en oplagt relevant forståelsesramme og gennem fortællinger og analyser af sit arbejde, viser han hvordan det kan lade sig gøre, at arbejde ud fra en helhedsforståelse af mennesket og dets livsomstændigheder.

Jan Jaap Rothuizen abonnerer på en socialpædagogisk tradition, med et klart udgangspunkt i socialpædagogikkens helhedssyn. Med Service-loven ”i ryggen”, understreger han, at medarbejderen bør og skal, det vil sige er forpligtet på, at forholde sig til mennesket, også psykisk syge, som myndige personer.

Arbejdet skal ikke, siger han, tage afsæt i sygdom, men i medborgerskab. Pædagogisk og socialpædagogisk arbejdes fornemmeste mål, er at arbejde med den psykisk syges medborgerskab og på social – og samfundsmæssig integration.

Begreber som myndighed og selvbestemmelse, som har rødder tilbage til 1700-tallet, er styrende for det pædagogiske arbejde og for relationerne mellem medarbejdere og brugere og det er i denne kontekst, siger Jan Jaap Rothuizen, at pædagogikken skal udfolde sig.

Helt i tråd med bogens øvrige kapitler, er det ikke psykisk sygdom der er i fokus i det pædagogiske arbejde, som derimod sigter mod udvikling og myndiggørelse.

Ole Røge præsenterer og diskuterer en helt konkret måde at arbejde med psykisk syge på, Fountain House, og de retningslinjer, eller standarder, de arbejder ud fra. På et Fountain House er man medlem eller medarbejder, ikke patient eller bruger og huset drives og betragtes som en arbejdsplads, med det ansvar og de forpligtigelser det medfører.

Ole Røge understreger, at der ikke skeles til journaler, diagnoser osv., men at lyst og ressourcer er udgangspunkt og drivkraft for dagligdagen og arbejdet i huset. Der lægges overordentlig stor vægt på medbestemmelse og indflydelse og på at medarbejderne ikke gør noget for medlemmerne, men sammen med dem.

Esper Sørensen lægger ligeledes først og fremmest vægt på det mellem-menneskelige og relationelle. På ”Skiftesporet”, et socialpsykiatrisk tilbud hvor han er leder, arbejder de bl.a. med fortællinger, som en måde at forstå mennesket på og især at forstå det umiddelbart uforståelige, således som de ofte oplever det hos psykisk syge.

I psykiatrien, siger Esper Sørensen, er kontakten og relationen den afgørende faktor, hvori al faglighed udspiller sig, uanset det drejer sig om den diagnostiske proces, den terapeutiske samtale eller socialt arbejde. Mennesket må mødes og forstås i sin konkrete livssammenhæng, men for at forstå det enkelte, konkrete menneske, er det vigtigt at undersøge hvordan mennesket forstår sig selv.

Esper Sørensen skriver om hvordan de på ”Skiftesporet”, på baggrund af den systemiske tænkning og teori og socialkonstruktivismen, søger at forstå brugerne. Endvidere om hvordan de ved at udforske brugernes egne fortællinger, sprog og ikke mindst de metaforer som optræder i sproget, bestræber sig på at finde ud af, hvordan brugerne opfatter og forstår sig selv.

Det narrative og sprogteoretiske fremtræder således som en metode til at forstå, hvordan den psykisk syge forstår sig selv og derfra via samtalen, at støtte brugeren. ”Skiftesporet” er derfor først og fremmest et livslærested.

Torben Østergaard Christensen diskuterer to forskellige tilgange til arbejdet med psykisk syge, henholdsvis en naturvidenskabelig og en humanistisk. Han problematiserer det forhold, at en del medarbejdergrupper indenfor psykiatrien, angiveligt lader sig lede af idealer og ideologier, i stedet for dokumenteret viden.

Torben Østergaard Christensen nævner recovery som et eksem-